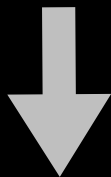

Aan

Adres onjuist?

- Verhuisd
- Overleden
- Onbekend

Graag retour afz.
Boekhandel
Weteringschans 177
1017 XD Amsterdam

TNT Post
Port betaald
Port payé
Pais-Bas

lente **BODE**

Een vreemd insect

De stenen vallen langzaam uit zijn geest.
Een vreemd, verdoold insect, onwennig
schuifelend langs de graven van jonge
patriotten in de zaak van Schimmelpennink,
weg van de bitse mug, de
naarstige bij, het ziedend wespennest.

Dan, tussen de boeken
verheft zich gonzend,
niet lijdend aan de volmaaktheidskramp
in onsterfelijke luiheid
De Lome Vlieg.

Bert Demyttenaere

Zijn dichtbundel *Een appelboom groeit uit zijn mond* van uitgeverij 'De Lome Vlieg' is zojuist verschenen en is in onze winkel uit voorraad leverbaar.

Ha, de nieuwe Bode

voorjaars**BODE**
nummer **62** - 2019
Oplage 1.300 ex
Toezending op verzoek

De Bode is het
huisorgaan van
Boekhandel
Schimmelpennink
Weteringschans 177
1017 XD Amsterdam
Telefoon 020-6230961
www.schimmelpennink.nl

Medewerkers
Peter Blok
Mirjam Gerretzen
Mark Kremer
Stan Meuwese
Jan Melkert
Joop Quint
Ton Schimmelpennink
Frans Schouten
Arend Schulpen
Ton Vink
Frans Woolthuis

Al jaren organiseren wij in samenwerking met Patty Schilder (in haar atelier op de Lijnbaansgracht 102) een literaire salon.

De verschijnings-frekwentie van deze Bode is te laag om u actueel op de hoogte te kunnen houden van deze bijzondere activiteit, die telkens plaatsvindt op een zondagnamiddag van 16.00 tot 19.00 uur.

Wilt u tijdig op de hoogte gehouden worden? Stuur dan een mailtje naar salon@schimmelpennink.nl.

LITERAIRE SALON
SCHILDER & SCHIMMELPENNINK
ZONDAG 3 MRT 2019
Locatie: *Lijnbaansgracht 102*

STARRING

Peter Blok in gesprek met Roelof van Gelder over John Gabriel Stedman *Dichter in de jungle* en K. Schippers over zijn jongste boek *Straks komt het*. De muzikale omlijsting wordt verzorgd door Quattro Fratelli

DE SALON DUURT VAN 16.00 TOT 19.00 UUR. INLOOP VANAF 15.30 UUR. DE KOSTEN BEDRAGEN € 20,-. DAARBIJ WORDT U DOOR GASTVROUW PATTY RUIJM VOORZIEN VAN LEKKERE HAPJES TER AVONDMAAL. ZORGT SONYA VOOR DE DRANK EN ONTVANGT MARIANNE U BIJ DE DEUR. DE SPEER IS INFORMEEL EN GEMOEDELIJK. ER IS SLECHTS EEN BEPERKT AANTAL PLAATSEN BESCHIKBAAR, ZODAT RESERVEREN NOODZAKELIJK IS.

RESERVEREN VIA: SALON@SCHIMMELPENNINK.NL

Oud Medewerkers

Marianne Aaldering, Sam Alena, Martin van Amerongen, Govert Anschütz, René Appel, Chris Bajiens, Bert Barends, Gus Baer, Binnet de Beaufort, Dirk van Beek, Rudi Branderman, Jan Beijerinck, Henk de Boonje, Joana Blaise, Peter Blok, Kees Bijlveen, André Boeke, Sandra Boevena, Martin Boevena, Ad van der Borst, Hanny Boumans, Ina Brielkens, Anne Bolhuis, Alfred van Cleef, Cees Cruson, Hans van Daalen, Rinke van Daalen, Ger Dekker, Bianca van Dillen, Floris Dogterom, Pieter van Douren, Laura Emmelkamp, Gerard Emmerik, Arend Evenhuis, Marie Everaert, Thor Faber, Tiny Fischer, Sjoerd Fortuin, Lex Gies, Karin Groot, Nel Groot, Joris van Grootenagen, Marjolijn de Grooter, Roy Haarms, Hein ten Harmsen van der Beek, Kees Heldoort, Cary Hendrik, Jacques Hendrickx, Jos van Hest, Joram Hoekman, Klaus Hoekman, Ybo Houtman, Marieke Holten, D. Hooger, Hein van de Hoest, Ybo Houtman Mirjam Hullefer, Willem Jaegers, Willem Jansen, Ellen Jansen, Jasper Jobis, Jan de Jong, Simone Jong, Ineke Jonge, Jan Jumelet, Ady Kaiser, Yves van Kempen, Maarten Kloos, Jacques Klens, Maarten Koningsbergen, Toon Kool, Willem Koperdraat, Gerrit Korhals Als, Debie Kowalska, Mark Kremer, Rindert Kromhout, Michel Krielaars, Liddeke Kruizinga, Alexander Lagaa, Sjamieke Laghuwiz, Bente Helene van Lambalgen, Rita de Lecuw, Caroline Ligthart, Saskia van Loenen, Niets de Louw, Peter Luc, Gans Luijckx, Frits van der Mias, Leni van Malden, Harriette Mastboom, Peer van der Meer, Nienke Meester, Jan Melkert, Kaspar Mengelsberg, Jan van Mersbergen, Stan Meuwese, Johan van der Meulen, Doesjka Meijjing, Ben Mol, Wijnand Mulder, Ad van der Meurs A.M. Neut, Jan de Nijp, Hamie Oda, Job van Oel, Justus van Oel, Saskia Oude Kotte, Annelie Oude Rijk, O.G. Carla Pelgrom, Chaja Proust, Joop Quint, Jan van Raamsdonk, Alexander Reenders, Bert Reenink, Mariske de Ridder, Marie Roelofs, Theo Roth de Hoop, Carianne Schellevis, Ageest Scherphuis, Pleun Schimmelpennink, Milou Schimmelpennink, Ton Schimmelpennink, Arend Schulpen, Hugo Schut, Frans Schouten, Lidwien Schweitzer, Kien Seebregts, André Snaar, Sophie Spaan, Ted Twaalf, Olivier Stam, Marjet Steegstra, Tjalling Steehman Lake en Maarten Sprenger, Daesje Takkenberg, Erika Veld, Frans van de Ven, Thomas Verboeg, Marijn Verbruggen, Eric Vermae, Marcel Verreck, Mirjam de Veth, Diet Verschoor, Ton Vink, Jan Visser, Berry Vorstenbosch, Simon de Vries, Nienke Vuyk, Marijke van der Wal, Jacob van der Wel, Ben Weller, Marius v.d. Westeringh, Frans Woolthuis, Hans van Zijl, Jan van Zuyverden, Sieger van der Zwag, Ben Zwaal, Erik van Zwan

Omslag
Geplukt van internet

BOEKHOUDING 2018 (meest verkocht)

1. Cognetti, Acht bergen
2. Fry, Mythos
3. Moedig zijwaarts
4. Isik, Wees onzichtbaar
5. Ottolenghi, Sempel
6. Weemoedt, Pessimisme leren
7. Schaap, Lappje
8. Brokken, De rechtvaardigen
9. Haratischwili, Achtste leven

10. Rijneveld, Avond is ongemak
11. MacBratney, Raad eens hoeveel
12. Wieringa, Heilige Rita
13. Campert, Open ogen
14. Waterdrinker, Tsjaikovskistr.40
15. Biesaheuvel, Verhalen uit het
16. Gardam, onberispelijke man
17. Mathijssen, Jacob van Lennep
18. Pfeiffer, Grand hotel Europa
19. Barnes, Het enige verhaal

20. Withuis, Raadselvader
21. Terlouw, Natuurlijk
22. Harari, Sapiens
23. Oostrom, Nobel Streven
24. Veelen, Amewrikanen lopen niet
25. Hazeu, Lucebert
26. Inoue, Jachtgeweer
27. Stipriaan, Bredero
28. Bergen, Goede leven
29. Saint-exupery, Kleine Prins

30. Onder de paardendeken
31. Harari, Homo Deus
32. Daniels, Lagere school
33. Murakami, Moord Commendatore
34. Kooten, Sterk verdund
35. Buuren, Essentie van Proust
36. Aken, De ommegang
37. Cognetti, Buitenjongen
38. Grunberg, Goede mannen
39. Wigmann, Slordsig met geluk

40. Holman, Voorbijgewaaid geluk
41. Meijer, Hemelse mev. Frederike
42. Obama, Mijn verhaal
43. Zweig, Wereld van gisteren
44. Diggele, We haten elkaar meer
45. Capek, Jaar van de tuinier
46. Myslowski, De horizon
47. Alexijevitsj, Laatste Getuige
48. Keulen, Neerslag van huwelijk
49. Vuillard, Orde van de dag

50. Roth, Spoken in Moskou
51. Hengel, Knipperend ogenblik
52. Cornelisase, Taal voor de leuk
53. Dahl, Reuzenperzik
54. Seethaler, Heel leven
55. Kookboek Zuiderzee
56. Dongen/Dis Familieziek
57. Milikowski, Van wie is de stad
58. Vos, Doe je best
59. Halsema, Macht der verbeelding

60. Jones, Lange droogte
61. Ondaatje, Blindganger
62. Rinnoy Kan Bordjes duiken
63. Giordano, De hemel verslinden
64. Moeyaert, Verzamel de liefde
65. Seethaler, Weense sigarenboer
66. Heijne, Er zijn nog 17 miljoen
67. Leeuwen, Hier
68. Sniijders, Oog van de naald
69. Schippers, Starks komt het

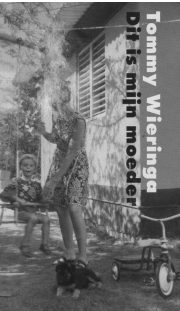
70. Muller, Mussenlust
71. Gardam, Dochter van Crusoe
72. Malaparte, Kaputt
73. Donnio, Ik zou wel kindje lusten
74. Straaten, Hoezo oud
75. Zwamborn, Wieren
76. Homes, Dagen van inkeer
77. Paustovski, Verhaal van leven
78. Mooij, Eeuw Gisele
79. Kloek, 1001 vrouwen
80. Goldschmidt, Schokland
81. Bijl, Rinkeldekink
82. Krielaars, Onbekende vriend
83. Marias, Berta Isla

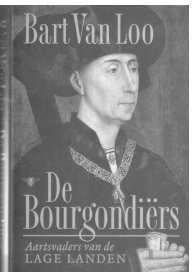
Murakami
Romanschrijver van beroep
Murakami schrijft zich
autobio over zijn
schrijverschap

Leonid Dobytzin
De thee
Verhalenbundel van
de schrijver
(1894-1936) wiens
onlangs vertaalde
novelle De stad N
grote indruk maakte.

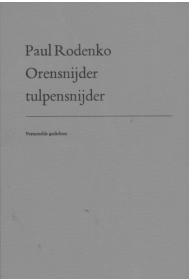
Tommy Wieringa
Dit is mijn moeder

Bart van Loo
De Bourgondiers Over
de geschiedenis van de
lage landen.

Frank Keizer
Lief slecht ding
Lief lachebekje, die
Keizer. Maar wel een
lofzang op de kracht
van de poëzie.
Der Groene
Amsterdammer (Alfred
Schaffer) is verrukt over
deze tweede bundel.

Paul Rodenko
Orensniyder
tulpensnijder
Herdruk van zijn
verzamelde gedichten.

Dit is geen boekbespreking

Bart Rensink

Een boek bespreken kan ik niet. Ik heb bewondering voor mensen die zo'n heel boek in hun hoofd hebben en verbanden leggen of vergelijken met andere gelezen werken, omdat ze zo belezen zijn.

Ook ik lees graag, maar een dag is veel te snel voorbij voor mij. Ik ren altijd achter de tijd aan, trek aan zijn bretels om hem op te houden. De tijd is onverbiddelijk. Ze tikt door.

In het Parool stonden twee bladzijden tekst over het boek. Dat wil ik lezen, dacht ik toen het uit was. Ton bestelde eerst de verkeerde; de Bruggenbouwers. Ik wilde er echter maar één hebben. En hij bestelde nog drie stuks.

Nu drie weken verder en bruin gebrand door een vakantie in de winter, tussen haakjes, het boek ging niet mee, want het woog 852 gram en aangezien je van Corendon maar 7 kilogram handbagage mag meenemen, was het onverantwoord om zoveel gewicht in het rugzakje te doen, om niet te spreken van de ruimte die het inneemt. Na de vakantieonderbreking verder gelezen.

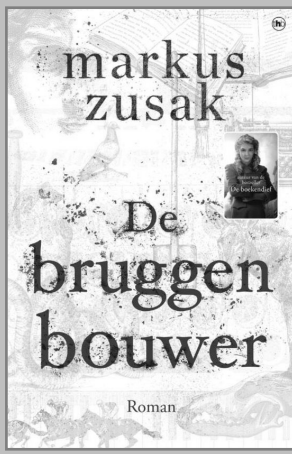
Een zoon is op weg gegaan naar de vader, tussen haakjes er zijn vijf zonen en de vader wordt de Moordenaar genoemd. Op die plek ben ik vandaag aangeland. Net als ie er is, bij zijn vader, komt zijn moeder in beeld. Een terugblik die een sympathieke vrouw blijkt met een oude Tikkert, haar schrijfmachine.

En dan nu de schrijver, hij heet Markus Zusak, op de bladzijde waar ik vandaag gekomen ben.

Onder een lichtkoepel stond een prins -perfectie - en naast hem, verder het gebouw in, stonden deze twee treurige maar prachtige gevangenen. Ze vochten zich een weg uit het marmer, een gevecht zonder eind.

Allemaal pokdalig en wit. Hun handen opgesloten in het wit. Hun handen opgesloten in het steen.

Ellebogen, ribben, en gekwelde ledematen, allemaal verwickeld in een strijd; een claustrofobische worsteling om leven en lucht, omgeven door toeristen die allemaal op hem gefixeerd waren: De majesteit een eindje verderop.

Belettering

De belettering met Boekhalte en ook nog Moedig zijwaarts. Paul & Ben tekenden voor deze helse klus.

Het Parool, lees die krant.

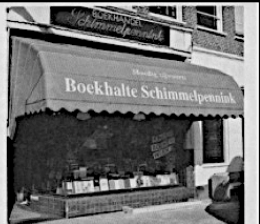
Het Parool MIJN AMSTERDAM 12 oktober 2018

Caroline Reeders (52) is directeur van Athenaeum Boekhandel op het Spui. Ze maakt bijna elke dag vanuit haar kantoor een foto van dat mooiste plein en ziet graag de grote parasols op terrassen verdwijnen.

tekst Josien Wolthuisen, foto's Mats van Soolingien

Fijnste winkel (1)
"Schimmelpennink op de Weteringschans is mijn boekwinkelje. Als ik daar binnenkom, zegt eigenaar Ton Schimmelpennink altijd: 'Daar is het grootkapitaal.' Mijn dochters mochten daar directeur zijn tijdens de Kinderboekenweek. Hij heeft nieuwe zonweringen gemaakt: 'Boekhalte Schimmelpennink, moedig zijwaarts'. Heel grappig. Hij heeft ook een boek geschreven met die titel."

Eerste keer in Amsterdam
"Ik ben geboren in Amstelveen, dus ik

Starring

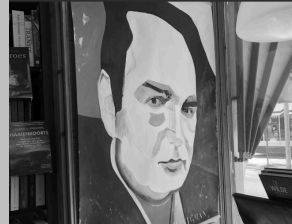

Christophe & Annefien als Kinderboekenweekdirectie. En Jan als Sint.

Impressie van een nazit

In etalage

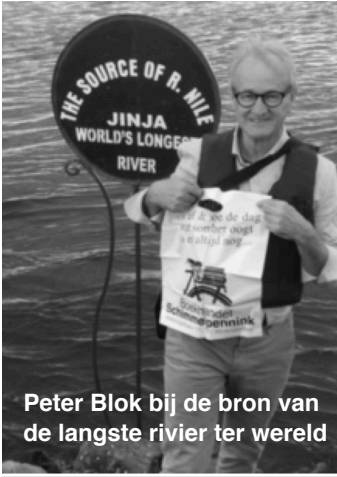

Joan Verheijen portretteerde dit keer Wigman, Nijhoff en Starik. Interesse? U kunt hem bereiken via 06-28369528.

Onze tasjes all over the world

U ziet hier Andre de Leeuw voor een waterval bij Zaragoza. Op de middelste foto staat ze in Luxemburg voor de buste van Victor Hugo

Peter Blok bij de bron van de langste rivier ter wereld

Sonja Notmeijer aan de rand van Lake Erie in Pennsylvania tijdens een tornado.

Bart Rensink in Kafee Zimmerhaus

Ben Weller voor een soort van kunstwerk in de tuin van museum Tingueli (Basel).

Jan Melkert

Parijs opgeeft voor de demi-monde Odette. De hij-verteller schetst als achtergrond een vilein, maar ook ironisch beeld van de sociale pikorde in de Parijse beau monde, die de salons frequenteerde. En waar eerder de smaak van de in thee gedoopte “Madeleines” de essentie van de (verloren) tijd naar boven bracht, daar vervult het horen van “het kleine thema” van de gefingeerde componist Vinteuil dezelfde rol. Tot slot enkele voorbeelden van Proust’s metaforen;

“als een koortsige zieke, die even geslapen heeft en zich de dwaasheid bewust wordt van de dromen die nog in hem doorwerken”

“zoals alleen de eerste mens te midden van de bloemen in het aards paradijs het had kunnen beleven”

voor Odette, dat door een alwetende hij-verteller verteld wordt. Hoewel het een roman fleuve is, kunnen de delen elk afzonderlijk gelezen worden als zelfstandige eenheden. Van een chronologische opbouw is geen sprake. Combray is een ontwikkelingsroman over de fysiek zwakke, overgevoelige, angstige Marcel in het plaatsje Combray, waar de familie in het huis van tante Léonie de zomers doorbrengt. Drie vrouwen spelen daar een grote rol; zijn moeder, zijn grootmoeder en Françoise, de dienstbode. Herinneringen aan zijn moeder, aan het landschap, aan de wandelingen in de omgeving van het dorp, aan de geuren van de bloesem van de meidoorn. Dit alles komt niet naar boven door “intellectuele herinneringen”, maar door de smaak van in lindebloesem thee gedoopte “petites Madeleines”.

“als een vogel die men een beetje warme wijn door zijn eten heeft gegeven”

“als een vogel die men een beetje warme wijn door zijn eten heeft gegeven”

“zoals enkele alleenstaande huizen die de nabijheid van een dorp aankondigen”

“zoals een boerenheg die bezocht wordt door levendig tastende voelsprietten”

“zoals een meeuw met de onbeweeglijkheid van een hengelaar op de schuimkop van een golf gaat zitten”

“die hoog uit het donkere rotsachtige gewelf neerdroop langs de vochtige wanden,

als was het het schip van een door puntige stalaktieten iriserende grot”

Een liefde van Swann is een van de meest bezeten liefdes- en jaloezieportretten uit de wereldliteratuur. Swann (deels gemodelleerd naar Proust), die zijn sociale positie in het mondaine

Herlezen klassiekers

Marcel Proust *Op zoek naar de verloren tijd*

Zo'n 45 jaar geleden begon ik, (in het Frans) aan Proust's meesterwerk. Na het derde deel moest ik naar de Nederlandse vertaling overstappen. Het Frans van Proust was toch te moeilijk. Deze overstap viel samen met de nieuwe vertaling door Thérèse Cornips, die vanaf dat derde deel de vertaling op zich nam. De eerste vertalers waren C.N. Lijsen en M.E. Veenis-Pieters. Het werk is in 2015 nog een keer vertaald door De Haan/Hofstede. Proust heeft mij toen een aantal jaren in zijn ban gehad. En nu, na mijn keuze om Proust te herlezen, is dit weer het geval. Een reden te meer om hem te herlezen is een hernieuwde uitgave van een deel van zijn meesterwerk.

Proust schreef zijn werk in een verregaande vorm van sociale isolatie in de jaren vanaf 1908 tot aan zijn dood in 1922. Alleen op die manier kon hij een poging doen de verloren tijd terug te vinden (retrouver). Ik bespreek hier slechts de eerste twee delen van zijn magnum opus. Het gehele werk bestaat uit zeven delen. De Nederlandse vertaling, die ik gebruik, loopt van 1967 tot 1989 en beslaat 14 banden. Het eerste deel wordt gevormd door Combray, Een liefde van Swann en Plaatsnamen:de naam. Ik zal proberen van de overige delen een globale schets te geven met de nadruk op het deel over de Guermites.

Ik studeerde geschiedenis en was geïntrigeerd door de positie, die de Franse adel innam in het intellectuele leven in Parijs in de late 19e en begin 20e eeuw. En het was Proust, die mij in het deels met hem samenvallende personage Charles Swann, meevoerde naar het Parijs van de "Belle époque". De sociale klassenindeling, die volgens strenge regels op smaak ingedeelde standen maatschappij, vormde de achtergrond van Proust's zoektocht naar zijn verloren jeugd (Combray) en jonge jaren (in de schaduw van de bloeiende meisjes). Hij maakte zelf (hoewel niet van adel en bovendien Joods) deel uit van een maatschappelijke, elitaire (Parijse) bovenlaag, die elkaar ontmoette in de salons (coterieën/soirées). Het zijn deze, veelal door vrouwen geleide, salons, die het sociale en intellectuele leven mede inhoud gaven. Want in deze salons ontmoette de intellectuele elite elkaar.

Er was een duidelijke hiërarchie. Het was dus zaak uitgenodigd te worden en vaste gast te worden van die salons, die er toe deden. En het was Swann (Proust), die zich bewoog in de belangrijkste salons in de Faubourg Saint-Germain, veelal gehouden door de meest vooraanstaande aristocratische families in hun stadspaleizen (de Hôtels particuliers). In Proust's roman waren dat de Guermites.

Proust's roman cyclus roept alleen maar superlatieven op; De omvang van ca.3000 pagina's. De hoeveelheid personages. Zijn onnavolgbare beeldrijke stijl, uitgesponnen in lange zinnen, die weer uiteen vallen in bijzinnen en toevoegingen tussen haakjes. Zijn overstelpend gebruik van beeldende metaforen (op bijna elke bladzijde komen we het woord "als" of "zoals" tegen. Zijn gebruik van veel bijvoeglijke naamwoorden. Zijn kennis van en ideeën over muziek, schilderkunst en literatuur, die in de vorm van filosofische uitweidingen aan bod komen. Het spaarzaam gebruik van dialoog. Zijn humorvolle beschrijvingen van de personages, die de vele Parijse salons bevolkten en niet in het minst, de jaloezie tussen de, en op standenindeling en op smaak, reputatie, verfijning en kunstzinnigheid gebaseerde salons.

Overigens had Proust ook oog voor het snobisme in alle sociale geledingen dus ook in de kringen van het huispersoneel. De romancyclus is geschreven in de ik-vorm, behalve het deel over Swann's liefde

Onze wederzijdse vriend Charles Dickens 1865

'Dickens moet je lezen' zei hij, 'bij Dickens heb je meer een menigte... Dickens daar kun je mee lachen'

Arend Schulp

Aan menigte inderdaad geen gebrek in deze lijvige roman. Er zitten minstens dertig personages in die meer dan tien maal opkomen in het boek dat zich voor de lezer ontvouwt als een theatervoorstelling.

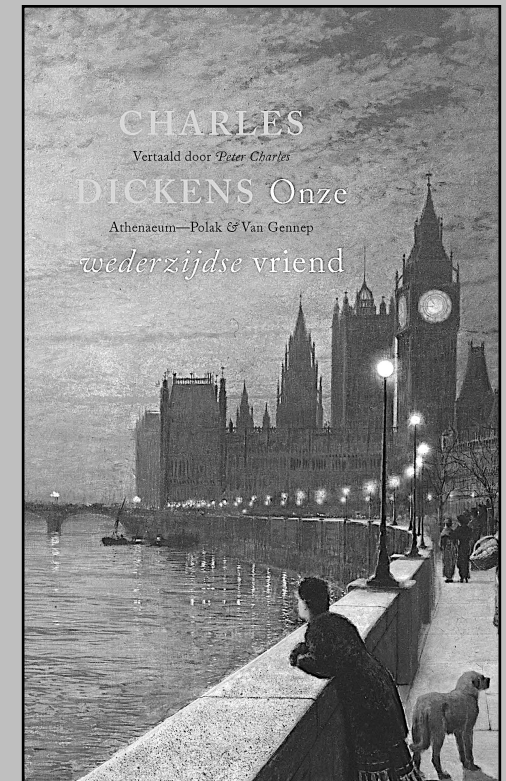
Er is een erfenis in het geding, een heel ruime, van een overleden groothandelaar in vuilnis die de begunstigde alleen toevalt als hij met een zekere Bella Wilfer trouwt; en leeft natuurlijk. Daar zit het probleem, want de begunstigde lijkt dood uit de Theems gevist en daarmee valt een enorm kapitaal toe aan Nico-Noddy- Boffin ooit de trouwe slaaf van de erflater.

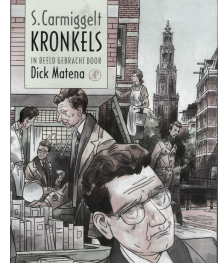
Nu is de plot wat dun om een boek van een kleine duizend bladzijden te dragen, maar de genadeloze schetsen van de deftige Veneerings(ja) en de Podsnaps, de natuurlijke goedheid van de kleine krabbelaars en het warme portret van de eigenlijke helden uit het verhaal, de familie Wilfer en hun vreemde kostganger John Rokesmith Esq. Maken alles goed. De Wilfertjes worden namelijk slachtoffer van het grote hart van de Boffins die de arme Bella-die zo smartelijk naast een rijke man heeft gegrepen- in huis willen nemen en haar alle kans willen geven op een rijk leven en een mooie partij. Als dan Rokesmith, de man uit het Noorden ook nog de zaakwaarnemer wordt van de Boffins is het spel op de wagen. Hele en halve getuigen, hele en halve medeplichtigen, hele en halve belanghebbenden bij de erfenis en de Verdwenen Erfgenaam rollen over elkaar heen. En arme Boffin en zijn goeie vrouw overkomt het allemaal, maar toch ook weer niet, of wel. Kortom 'Wie is de Mol jaargang 1865'

Omdat het leeuwendeel der personages twintiger is en werkt(heel anders dan in De Idioot), verrijkt het boek je sociale, economische kennis en is er ook nog

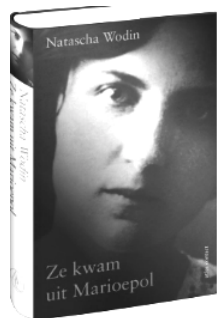
amoureuze dynamiek (met soms desastreuze gevolgen). En natuurlijk loopt het goed af.

De vertaling werd in NRC wat gekritiseerd. Daar is wel reden voor. Vooral van dialogen blijft vaak weinig over. De forse bladspiegel en dan toch 973 pagina's tegen zeventhonderdvijfenvijftig in het Engels, dat is vrij kras .En een regenpijp is geen waterpijp.

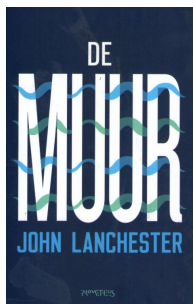

Simon Carmiggelt
Kronkels
In beeld gebracht door
Dick Matena

Natascha Wodin
Kronkels
Ze kwam uit Marioepol
Zoektocht naar het
verleden van haar
Oekraïense moeder
(5 ballen vlg NRC)

John Lanchester
De muur
In deze roman wordt
een beeld geschets
van een Engeland dat
zichzelf volledig heeft
afgeschermd van de
boze buitenwereld.

Tsjechov terug van nooit weggeweest

Mirjam Gerretzen

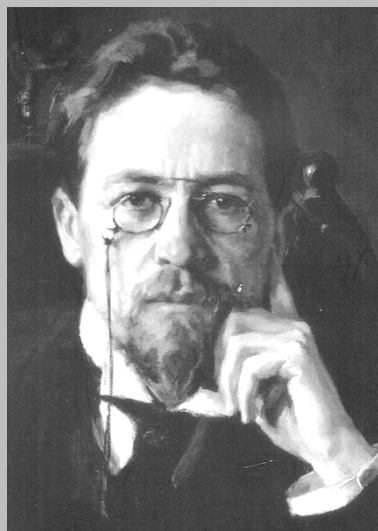
Bij het opruimen vond ik een cassettedoos - "2 uur luisterplezier" - met verhalen van Anton Tsjechov, gelezen door Anne Wil Blankers, uit 1986. Nog van mijn moeder. Met plezier ben ik flink teruggegaan in de tijd en heb de vier verhalen onder het koken beluisterd.

Twee van de verhalen, *Wolodja* (sic) en *Thuis*, staan in *Anton P. Tsjechov Verzamelde werken, Deel III*, 2010, een tijdje geleden door mij aangeschaft; kortgeleden heb ik ook deel IV gekocht. Deze boeken uit de onvolprezen Russische Bibliotheek van Van Oorschot overleven moeiteloos elke erfenis, verhuizing of hedendaagse ontpulling. Het is een aanschaf die zijn waarde blijft behouden.

Dat Tsjechov, 1860-1904, actueel blijft, bewijzen behalve de heruitgave van zijn oeuvre ook de opvoeringen van zijn toneelwerk. Deel IV bevat vele juweeltjes van vertelkunst, zoals *Het Duel*, *De weddenschap*, *Zaal 6* en *De viool van Rothschild*.

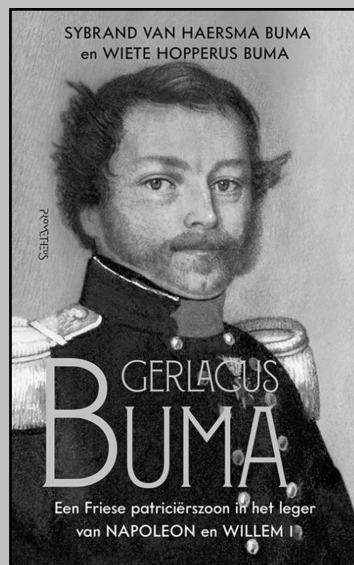
Deze maand ga ik naar de toneelvoorstelling van *Het Duel* in de Stadsschouwburg. Het is de eerste keer dat deze roman in Nederland op de planken komt. Een smoorverliefd stel, zij laat haar echtgenoot in de steek, vertrekt in de hete zomer naar de Zwarte Zee. De liefde gaat over en hij vervalt in de vorm van een bioloog met extreme opvattingen. Een duel wordt onvermijdelijk.

Wat valt er over Tsjechov nog te vertellen wat u nog niet wist? Dat zijn verhalen niet gedateerd zijn, integendeel. Dat zijn humor en zijn

mededogen met de voortmodderende mensheid, met de gewone man, hem erbovenuit doet stijgen. Tsjechov is een primus inter pares. Zijn verhalen gaan over de Russische ziel, maar eigenlijk over de menselijke ziel in het algemeen. Tsjechov, de beschouwer van de mens. Michel Krielaars reisde hem achterna in het prachtige verslag *Het brilletteje van Tsjechov*.

Verhalen zijn het cement van een samenleving. Verhalen laten zien wie wij zijn. We moeten blijven lezen over onze medemens, over onszelf dus. Door te lezen scheppen we de noodzakelijke afstand om mededogen te kunnen voelen.

voor de laagbetaalde officieren. Voortdurend vroeg Gerlacus aan zijn vader Bernardus om financiële steun. Men kwam pas in actie tijdens de Belgische opstand in 1830. Na de 10-daagse Veldtocht duurde lagen de troepen jarenlang in Brabant nutteloos te wachten. Gerlacus leidde een weinig benijdenswaardig bestaan. En toen kwam het ook nog tot een scheiding met zijn vrouw Aagt.

Twee verhalen van twee beroepsmilitairen rond 1800, veel verschillen, maar ook veel overeenkomsten, zoals groot geldgebrek en veel verhuizingen. De een Schot, de ander een Fries, maar hun beider leven werd sterk door de loop van geschiedenis bepaald. Stedman maakte meer mee, had meer talenten en meer diepgang. Buma was nogal braaf (behalve dan met zijn echtscheiding). Het boek van Stedman over de slavernij in Suriname heeft de eeuwen doorstaan.

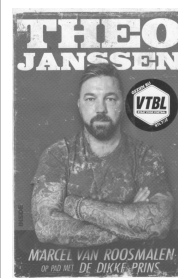
Beide boeken lezen vlot en schetsen ook de contouren van de tijd waarin beide soldaten leefden. Het boek over Stedman is geschreven door een ervaren historicus en het boek over Buma door twee andere Buma's, de een militair en de ander politicus. Kies niet en lees ze allebei.

Roelof van Gelder, *Dichter in de jungle*, John Gabriel Stedman, 1744-1797,

Sybrand van Haersma Buma en Wiète Hopperus Buma, *Gerlacus Buma*, een Friese patriciërszoon van Napoleon en Willem I.

M.M. Schoenmakers
De vlucht van Gilles Speksneijder
Opkomst en ondergang van een overbodig verklaarde man...

Theo Janssen
Marcel van Rosmalen
Journalist gaat op pad met zijn jeugdheld

Nicolaas Matsier
De advocaat van Holland
Roman van Oldenbarneveldt

John Stedman en Gerlachus Buma

Officieren in dienst van Oranje

Leven in de breedte

Frans Woolthuis

John Gabriel Stedman (1744-1797) kwam uit een Schotse soldatenfamilie, die al jaren actief was in de achttiende-eeuwse Republiek van de Zeven Provinciën. Schotse militairen in Nederlandse dienst legden een eed van trouw af aan de Britse koning én aan de Staten-Generaal. John werd op 16-jarige leeftijd vaandrig van de Schotse Brigade. Hij was een opvallend type: vechtpartijen en drinkgelagen bepaalden zijn jonge jaren. Hij zag er goed uit, fors en knap, in het fraaie rode Schotse uniform. Vanwege zijn uitbundig leven had hij continu geldgebrek.

Stedman was als militair afhankelijk van de luimen van zijn meerderen, inclusief stadhouder en legeraanvoerder Willem V. Zijn militaire loopbaan wilde maar niet vorderen. De oplossing kwam toen hij eind 1772 als kapitein werd ingedeeld bij een detachement militairen voor een strafexpeditie naar de kolonie Suriname. Daar maakten de naar de jungle weggelopen slaven, de marrons, het de plantagehouders zeer lastig.

De wreedheid van de slavensamenleving stuitte John tegen de borst. Vijf jaar trok hij het oerwoud in op jacht naar de marrons. Tot een gevecht is het nooit gekomen, maar de marrons moesten zich wel terugtrekken. Stedman was een ruwe bolster, maar zijn blanke pit bevatte artistieke talenten, vooral tekenen en schrijven. Hij was ruig, maar ook teder. Zeker voor de mulattin Joanna, met wie hij een zoon kreeg. Maar toen zijn contract was afgelopen koos Joanna ervoor in Suriname te blijven. Terug in Nederland werd hij geconfronteerd met de oorlog tussen de Republiek en Engeland. Militairen met de dubbele eed moesten kiezen, Stedman koos voor Engeland. Hij vestigde zich in het Zuid-Engelse Tiverton. Daar ging hij aan de slag met twee publicaties, een autobiografie en een beschrijving van Suriname, die hem bekend heeft gemaakt. Stedman beschreef en verbeeldde het eruwelijke

leven van de slaven in Suriname, vooral om te laten zien hoe slavernij niet moest, want hij was geen tegenstander van de slavernij als zodanig.

John Andrew Stedman, een neef van John Stedman, was generaal van het Nederlandse leger en had contacten met luitenant Gerlachus Buma. Na Waterloo hadden zij tijd voor een diner. Generaal Stedman kwam later in diskrediet door grootschalige smokkel naar Frankrijk.

Deze Gerlachus Buma van de zoon van Bernardus Buma (1770-1838), een echte Friese orangistische notabel. Hij werd in de Franse tijd toch *maire* van Leeuwarden en bleef dat in het nieuw koninkrijk. Gerlachus Buma (1793-1838) ging studeren in Groningen. Toen begin 1813 Napoleon de *Garde d'Honneur* oprichtte als een legeronderdeel met elitezonen, werd ook Gerlachus ingelijfd als een van *ces jeunes gens oisifs* (deze jonge nietsnutten). Plaatsvervangend was niet mogelijk, omdat Napoleon de bestuurlijke elite met het inlijven van hun zonen aan zich wilde binden, om niet te zeggen gijzelen. Aan echte gevechten heeft de garde niet deelgenomen.

Gerlachus vond zijn bestemming in een militaire carrière. Na Waterloo werd er in de garnizoenssteden door de manschappen geëxercerd en door de officieren geborreld. Een kostbare zaak

In deel 1 van *De tandeloze tijd* introduceert van der Heijden zijn misschien wel belangrijkste thema: leven in de breedte. De schrijver maakt het leven langer door elke seconde te verbreden waarbij hij zijn verhaal vaak chronologisch voor- en achteruit laat springen. Leven in de lengte is onmogelijk, dus moet het in de breedte gezocht worden: een goede vondst, een poging om het leven te opwaarderen. Om dat verbreden te accentueren gebruikt hij veel metaforen en maakt hij dankbaar gebruik van de hele kunstgeschiedenis, maar ook van de actualiteit.

Wat mij betreft horen de eerste delen van *De tandeloze tijd* (min of meer autobiografische romans over zijn puberteit en studententijd) tot de beste verhalen van de Nederlandse literatuur. Maar ergens daarna is er iets misgegaan. De boeken verschenen minder vaak en moeizamer. Wat er wel verscheen was net zo dik als de eerste delen, had dezelfde thematiek en barstte weer van de metaforen en de verwijzingen. In de eerste boeken lijkt het alsof van der Heijden nog een redacteur had, die het kaf van het koren scheidde en wat al te wijldropige uitweidingen schrapt. Het succes van de eerste boeken lijkt hem naar het hoofd gestegen. Verblind door hybris (om ook maar eens intellectueel te doen) staat hij niet toe dat zijn romans geredigeerd worden, zoals hij in meerdere interviews heeft verklaard. Volgens hem staat elk woord staat op zijn plaats en is geen zin overbodig.

Dat is in *Mooi doodliggen*, zijn laatste roman, dan (weer) niet gelukt. Het is een raamvertelling waar je in eerste instantie het nut niet van snapt: Nathan Haandrikman, journalist, hoort dat zijn vriend Grigori Moerasjko is vermoord door de Russen (vermoedelijk vanwege zijn onderzoeken naar de ramp met de MH17, hier consequent MX17 genoemd) en besluit naar zijn weduwe Yulia te reizen om haar te troosten. Bovendien maakt hij gebruik van de gelegenheid om een manuscript van Grigori (*Mooi Doodliggen*) te bewerken en aan ons voor te leggen. Dit manuscript beslaat bijna het hele boek. Hieruit blijkt dat de aanslag een poging van de Oekraïense geheime dienst was om de Russen te misleiden. Grigori werkte hier aan mee buiten medeweten van zijn vrouw, kreeg spijt, onthulde het fake news en verloor daarbij zijn vrouw die verontwaardigd van hem scheidde. In het nawoord blijkt waarom de raamvertelling nodig was. Het manuscript stopt

als Grigori op zijn hotelkamer in Den Haag een stuk appeltaart eet en gaat hallucineren (hij ziet Satan) en Nathan kan ons, lezer, de fitnesses rond de dood van Grigori, vergiftigd via de appeltaart door een Russisch geheim agent, verklaren. De aanloop naar de nepdood duurt veel te lang en bestaat voornamelijk uit liefdesverklaringen aan Yulia en bespiegelingen rond Eros en Thanatos. Na de nepdood en zijn biecht tegenover de internationale pers wordt er door Grigori veel geklaagd over zijn foute beslissingen en gebruikt van der Heijden de resterende veelvuldige pagina's om de actualiteit door te nemen. Hij lijkt dan wel een columnist die af en toe ook zijn eigen leven aan de lezer voorschotellet: het moderne toerisme komt voorbij, het voetbal, de tattooage, de corrupte Russen (president Tsaar) en de idiote Amerikanen (president Trumpet) en nog menig ander thema. Tussendoor tuimelen verwijzingen naar zijn eigen eerder werk en de wereldliteratuur (met een hoofdpersoon als Yulia en fakedoden is Shakespeare natuurlijk dichtbij) over elkaar heen. Het is vermoeiend, vooral omdat de verhaallijn amper meer interessant is, tot Grigori echt vermoord wordt.

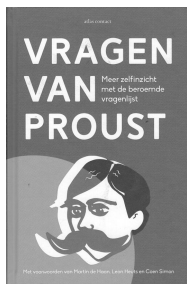
Leven in de breedte is een fraaie trouvaille maar *In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister*. Gezien recente foto's van A.F. Th is leven in de breedte hem in ieder geval fysiek wel gelukt.

Roel van Duijn
Een zoon voor de Führer
Biografie over Nazi Julia Op ten Noord

Nika Toerbina en
Hanna van Binsbergen
Mijn leven is een schetsblad.

Vragen van Proust
Martin de Haan en
Coen Simon
De beroemde vragenlijst met uitgebreide toelichting.

Handboek voor schrijvers

Deel 9: De schrijver en zijn vervoersmiddel

Het handboek gaat uit veel delen bestaan. Deze keer gaat het over de schrijver en zijn vervoermiddel. Het is al weer een tijd geleden dat het vorige deel verscheen. Daarom herhalen we hier nog een keer de bedoeling. Het gaat er om beginnende schrijvers te faciliteren. (Dat is een rot woord, maar het geeft toch het best weer waar het om gaat.) Deze prachtige Bode wordt niet alleen gelezen door lezers, maar juist ook door schrijvers. Want elke lezer is een schrijver. En daar zijn veel beginnende schrijvers bij. Om hen bij te staan is er dit handboek. Zo zijn er al delen verschenen over de schrijver en zijn voeding (wat kan hij/zij het beste eten?), de schrijver en zijn familie (moet je wel of niet over je familie schrijven?) etc. Nu dus: de schrijver en zijn vervoermiddel.

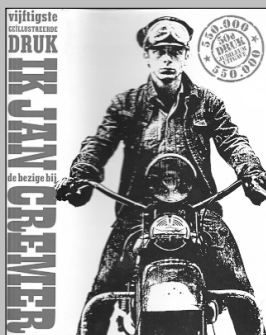
Om maar met de conclusie te beginnen: je kunt het beste lopen. Het is gezond, je kan aan van alles denken, je wordt niet afgeleid, je ziet veel, het is goedkoop, het is niet gevaarlijk. Maar je moet wel in je eentje lopen, anders word je weer afgeleid. Gewoon lopen, wandelen, heeft tot prachtige literatuur geleid. Zie Nescio en Carmiggelt. In het laatste geval moet je natuurlijk wel regelmatig bij een café stoppen.

Fietsen is een uitstekende manier om te gaan schrijven. Je moet natuurlijk niet schrijven terwijl je fietst, dat lukt niet. Je kunt het wel proberen terwijl je bij iemand achterop zit. Maar het is niet aan te raden, je zit meestal niet bijzonder gemakkelijk. Een fietstocht is een goede manier om energie en inspiratie op te doen om te gaan schrijven. Je hoeft niet hard te fietsen. Een rustig tempo leidt tot contemplatie en nieuwe inzichten. Een uitstekende basis voor schrijven. Maar het kan ook heel anders. Peter Winnen bijvoorbeeld heeft heel hard gefietst. Hij was winnaar op Alpe d'Huez in de Tour de France en heeft prachtige stukken geschreven. En De Renner van Tim Krabbé gaat ook niet over een fietstochtje op een mooie zaterdagmiddag. Er moet gewaarschuwd worden voor de elektrische fiets. Die leidt tot gemakzucht en overmoed, niet de juiste instelling om te schrijven. Daar komt bij dat er signalen zijn dat de elektrische fiets gevaarlijk is. Het gaat om de straling van de accu achterop de fiets. Er wordt nu onderzoek gedaan of die straling de creativiteit aantast en de oorzaak is

van het spontaan omvallen van elektrische fietsers.

Als het om schrijven gaat hebben we niets aan de brommer en de scooter. Ze zijn te lawaaiig. Wellicht is de scooter toch een uitzondering. Ik kom daarop door de bekende foto van Holleeder op zijn scooter. Zou hij geschreven hebben? Daar is niets van bekend. Wel van zijn zus Astrid. Die heeft met groot succes het boek Judas geschreven. Misschien heeft ze vaak bij haar broer achterop de scooter gezeten. Of ze heeft die scooter wel eens geleend. We weten er niets van, maar het is niet onwaarschijnlijk.

Over de motor kunnen we kort zijn. Jan Cremer heeft aangetoond dat de motor tot prachtige literatuur leidt. Maar, wat wellicht niet zou worden verwacht, ook het onderhoud van de motor kan in literair opzicht zeer de moeite waard zijn. Dat bewijst Robert Pirsig met zijn verrassende boek *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance*.

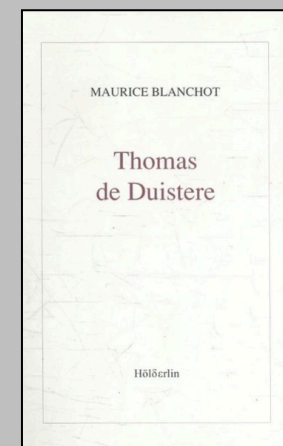

Dan komen we bij de auto. Dat blijkt een perfect middel te zijn om tot schrijven te komen. Je kan

verschijnt al in 1941, de auteur heeft er lang aan gewerkt, van 1932-1940. Maar, dan komt de oorlog, en de schrijver voelt en ziet dat er niks meer van klopt. De ervaring van de oorlog, de gevolgen, de vervolgingen, de ene mens die de ander naar het leven staat, de werkelijkheid die geheel weggeslagen wordt... Hij herziet zijn boek, neemt alles eruit wat naar een concrete plaats en tijd verwijst, en creëert 'n nieuw boek, een abstracte parabel over ene Thomas.

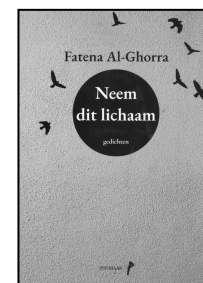
Het begint simpel: Thomas gaat zwemmen in de zee, hij gaat het bos in, ontbijt in het hotel (Thomas lijkt een jonge man, rond de 20 zou ik zeggen, maar weten doen we het niet). Maar bij alles wat Thomas doet is er een enorme weerstand die hij moet overwinnen, van objecten, mensen, gedachten, gevoelens, de wereld buiten, die van binnen. Alles en iedereen lijkt tegen hem, tot aan de aardappel op zijn bord. Er gaat een enorme fascinatie uit van dit boek, het is kristalhelder, duister en ontoegankelijk. Misschien is vrees voor de werkelijkheid, hoe die zich tegen je kan keren, van het ene op het andere moment kan omslaan, het motief?

Apart, de boeken die ik hier noem blijken alledrie met oorlog verbonden... *De Binnenlanden* heeft 'n imponerende martiale stijl, perspectief is dat van de soldaat op eeuwige verkenning, de dreiging van de vijand is overal; onder ogen zien van gevaar is hier het motto. *Veertien dagen uit het leven van Alfons van Worden* is vlucht in de fantasie, iedere ochtend wordt de hoofdpersoon wakker, vaak na nachtelijke amoureuze avonturen - vermeldenswaard zijn twee

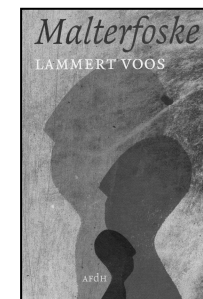

struise Moorse en uitermate sexy vampiers - onder de galg, en dan begint 't hele spel weer van voren af aan. *Thomas de Duistere* brengt ons in een werkelijkheid die opaak is, vol onbestemde dreiging (of de naklank daarvan) te midden waarvan 't organisme zichzelf weer van de grond af moet opbouwen, en nieuwe geestelijke weerstand verwerven.

Zelf ben ik van 1963, ik heb geen oorlog meegemaakt, en het laatste boek geeft mij zo zicht op een nieuwe ervaring. Ik moet een beetje denken aan de oorlog op het echtelijke front die ik als kind meegekregen heb van mijn ouders. Maar eigenlijk gaat het te ver om dit als een oorlog te benoemen. Er was eerst - lang geleden - de magie van een ontmoeting, de klik en de keuze om samen te gaan, maar dan het geleidelijke en onontkoombare uit elkaar gedreven worden, en de tragiek van het gevoel dat zijn eigen weg moet inslaan waardoor - hoe langzaam ook - een mens tegenover de ander komt te staan. Maar da's een ander verhaal.

Fatema Al-Ghorra
Neem dit lichaam
Tweede bundel van deze populaire Palestijns-Belgische dichteres.

Lammert Voos
Malterfoske
Fenomenale novelle over zeven generaties Groningse plattelanders. Wat een taalkunstenaar.

David Almond
De kleur van de zon
Voor 12 plussers
Van dezelfde auteur is het beroemde boek Skellig

De zigeunerinnen van Sierra Morena willen mannenvlees

Mark Kremer

Met één been al in de boekenwinkel wordt mij de verdere toegang ontzegd door een mevrouw die zich nog zal voorstellen als Pieternel. Haar strenge oog valt op mijn zachte muts. Het is een berenmuts en dit bevalt haar helemaal niet. 'Die bracht mijn opa mee van zijn Ruslandreis, vlak na de oorlog, voor mijn oma - het is een erfstuk', zeg ik, en ook Ton schiet me te hulp. Maar de mevrouw wijkt niet. Ze deelt vernijngige zweepslagen uit: voor die muts is ergens in een woud een beer vermoord; kan een man die zich met zulke buit tooit degen? Ik stribbel wat tegen, vroeger was het anders en zo heet eten wij de soep toch niet, maar het mag niet baten. Tenslotte zwijg ik en neem mijn muts deemoedig in de hand, om het lot van de beer toch nog even te gedenken...

Jawel beste lezer, dit had U kunnen overkomen in die winkel op de Schans. Van geen kwaad bewust kom je er op je dode gemak een boekje kopen en voor je het goed en wel beseft, word je de maat genomen en is je geweten en je zieleheil in het geding. En maar schermen met woorden als 'nette bediening'!... De klant is koning wordt er vaak gezegd, maar wat is de klant hier? Het herinnert mij aan *Gambit*, het café aan de Bloemgracht, zo geliefd bij schakers over de hele wereld. Menashe Goldberg placht de bezoeker te verwelkomen met bliken van respect, maar hij maakte ook graag ruzie met geen ander doel dan om de twist weer bij te leggen en de verbluffte bezoeker de totale vriendschap te verklaren. Naar zijn idee kon er pas sprake zijn van vriendschap als eerst 't vuur heftig was ontbrand.

Enfin, *old school*, echt contact!

Zoveel prachtige boeken gelezen de afgelopen tijd, het is bijna lastig om er een speciaal uit te lichten. *De Binnenlanden* van Euclides da Cunha (*Os Sertões*, 1902; vert. August Willemsen) het beklemmend verslag

van de opstand van het stadje Canudos en sleutelroman voor ons begrip van het ontstaan van modern Brazilië, springt eruit. Amusant is, in vergelijking, de fantastische raamvertelling *Veertien dagen uit het leven van Alfons von Worden* (sic) van Jan Potocki, geschreven rond 1800-1810 en later prachtig verfilmd door Wojciech Has (*Le Manuscrit trouvé à Saragosse*, 1965). Een *gothic story* of beter een verzameling van griezelverhalen gesitueerd in de Sierra Morena ten tijde van Napoleons oorlog tegen Spanje.

Maar ik wil het hier hebben over 'n ander boek dat zeer veel indruk op me heeft gemaakt en me buitengewoon blijft fascineren, nl. *Thomas de Duistere* van Maurice Blanchot (*Thomas l'Obscure*, 1951). Ik ben nog niet klaar met dat boek, ik heb de neiging om er steeds opnieuw aan te beginnen, ben een beetje in de greep ervan.

Deze korte roman *Thomas de Duistere* kwam uit in 1951, dwz, toen verscheen hij voor de tweede keer en geheel herzien! De eerste versie

grote afstanden afleggen, je kunt op mooie plekken terecht komen en interessante mensen ontmoeten. Allemaal materiaal voor een goed boek. Vooral de USA is inspirerend. Dat blijkt recent uit een artikel van Max Westerman, voormalig correspondent in Amerika, in de Volkskrant. Hij schrijft over een roadtrip door de Appalachen in het Oosten van de USA. En dan is er uiteraard de aartsvader van de autotocht Jack Kerouac met zijn *On the Road*. Nederlandse schrijvers als Cees Nooteboom en Arnon Grunberg reizen veel, maar ik weet niet zeker of ze dat met de auto doen. Van Grunberg vermoed ik dat hij zich laat rijden. Achterin de auto kan je natuurlijk ook goed schrijven. Ik heb zelf ondervonden dat de indrukken en invloeden van een roadtrip door de USA lang beklijven. In de jaren zestig en zeventig heb ik twee keer zo'n tocht gemaakt van oost naar west en weer terug. Veertig jaar later ben ik gaan schrijven.

De trein is bij uitstek geschikt voor het schrijven. De verhalen komen als het ware bij je raam langs. Heinz Polzer, drs. P, is zeer te spreken over de trein. Hij vindt overigens wel dat je eerste klas moet reizen.

En dan de boot. Wat een rust en wat een tijd om te schrijven. Slauerhof, scheepsarts, heeft die prachtig benut. Het kan ook sneller, dat toont Tommy Wieringa aan met *Joe Speedboot*. Maar je hoeft helemaal niet lang op een boot te zitten om toch de creatieve invloed te ondergaan. Ik ga regelmatig met de boot van Den Helder naar Texel. Na aankomst bij onze caravan gaat het schrijven me beter af. (In de andere richting van Texel naar Den Helder werkt het niet.)

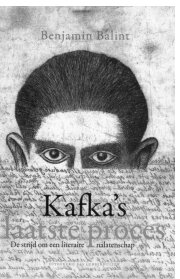
Tenslotte, het vliegtuig. Niet doen. Jetlag.

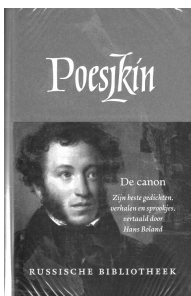
Ambrose Bierce
Des-Duivels Wordenboek
Het beroemde satirisch-sarcastisch-cynisch woordenboek dat in 1911 verscheen en onvertaalbaar leek. Maar Erik Bindervoet en Robbert-Jan Henkes fikten het.

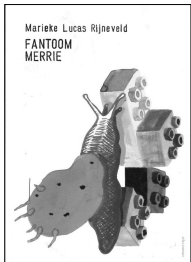
In de man zit nog een jongen
Biografie van Elsbeth Etty over Willem Wilmink

Benjamin Balint
Kafka's laatste proces. Over de strijd om de literaire nalatenschap tussen Israël en Duitsland

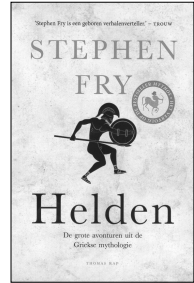
Poesjkin
De Canon
Vuisdikke bloemlezing van zijn gedichten, verhalen en sprookjes in een vertaling van Hans Boland

Marieke Lucas Rijnveld
Fantoom merrie
Na haar succesvolle proza-debuut, verscheen onlangs haar poëziebundel.

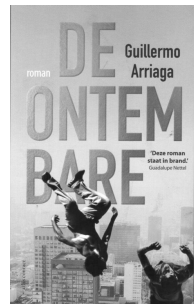
Peter Vos
Scheppingsverhaal
Facsimile-uitgave en essay over de ontstaansgeschiedenis van dit verhaal uit de jaren zestig.

Stephen Fry
Helden
Opvolger van zijn succesvolle vertelling

Menno ter Braak
Het nationaal socialisme als rancuneleer
Zijn beroemde essay herdrukt.

Guillermo Arriaga
De ontembare

Lezen en reizen in en door Frankrijk met Margot Dijkgraaf en Pierre Michon

In 2018 bezochten ongeveer 90 miljoen buitenlanders Frankrijk. De 'l'hexagone' lijkt zich te herstellen na de toeristische terugloop als gevolg van de terreur aanslagen in 2015. Tenzij gaat blijken dat de sociale beweging van de gele hesjes alsnog roet in het eten gooit. De middenstand en de horeca klagen. De president raadpleegt het volk en inventariseert zijn ontevredenheden, zijn ongenoegens en de misstanden. Hoe vertaal je raadplegen in handelen? Als hij weet dat Frankrijk geen Zwitserland is.

Margot Dijkgraaf nodigt de nieuwsgierige lezer met haar boek *Lezen in Frankrijk, een literaire tour de France* uit de president een steuntje in de rug te geven, door zijn aftakelende land te bezoeken en te doorgronden met in de tas of rugzak haar boek.

Haar boekwerk bevat twintig portretten van levende, toonaangevende Franstalige schrijvers. Relevant en beeldbepalend voor het huidige literaire landschap, waarin haar culturele identiteit gevarieerd resonanceert. Dijkgraaf voert u mee naar plekken en plaatsen waarmee deze schrijvers zich identificeren zoals Philippe Claudel met de Lorraine, Michel Houellebecq met Rocamadour, Marie Darrieussecq met Bayonne, Biarritz en Bussussarry, Nathalie Azoulay en Jean Racine met Versailles, Helene Cixous (waarom nog nooit in het Nederlands vertaald?) met de toren van Montaigne of Fouad Laroui en Olivier Rollin met Parijs.

Na het lezen van de boeken van deze zorgvuldig geselecteerde auteurs kunnen we constateren dat in de moderne roman de pure fictie het verlies van de "faits divers", de realiteit en de persoonlijke ervaring, waardoor de verbeeldingskracht ten grave wordt gedragen. Een tendens in de romankunst die inmiddels in meerdere talen domineert.

Frankrijk leeft in een tijd van woede (met dank aan Pankaj Mishra). Een tijd van wekelijks, bijna dagelijks, opkomend

geweld, gevoed en gestimuleerd door polarisatie, gevoelens van wrok, uitsluiting, achterstelling, schaamte, zich afwezig voelen in het publieke discours en door jalousie.

- Creëren we alleen maar of creëren we te veel kansloze?
- Hoe valt de belofte van vrijheid en welvaart waar te maken?
- Of heeft het postmoderne virus van het Trumpisme Frankrijk besmet?

In de moderne Franse literatuur staat het apocalyptisch cynisme van de islamfobe Michel Houellebecq

hersen en.

Dit is een van de belangrijkste redenen dat het denken van de mens volgens Bohm ontspoord is. Derhalve is het aangaan van een dialoog geen eenvoudige kwestie. De menselijke soort is verleerd om gedachten en gevoelens op te schorten en eenvoudig te observeren. Volgens Bohm is dit wel een natuurlijk vermogen, maar zijn de hersenen van de mens nog niet voldoende ontwikkeld om dit automatisch te doen.

Dat ons denken ontspoord is komt volgens Bohm omdat we te snel overgaan tot acties en te weinig nadenken over de manier waarop we denken. We hebben de neiging een

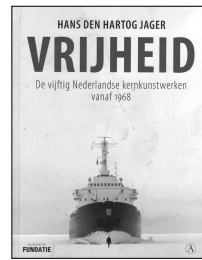

probleem te formuleren, hiervoor een oplossing te bedenken en dan ontevreden zijn wanneer deze oplossing niet blijkt te werken. De werkelijke vraag is, of het gestelde probleem wel echt het juiste probleem is. We denken vaak dat ons eigen denken neutraal is, maar dat is slechts schijn.

Bohm heeft een methode ontwikkeld om een open dialoog aan te gaan. Uitgangspunt hierbij is om in een gesprek de eigen mening op te schorten en eerst, door het stellen van vragen, te achterhalen vanuit welke vooronderstellingen iemand iets beweert. Eenvoudig is dit niet omdat we niet gewend zijn op die manier met elkaar in gesprek te gaan. Deelname aan de dialoog kan alleen als mensen deel willen nemen aan een open gesprek.

Deze pogingen zullen volgens hem vaak mislukken maar dat hoeft geen reden te zijn om het niet te proberen. Volgens Bohm is dit belangrijk onder andere omdat veel mensen het gevoel hebben geïsoleerd te zijn. Door de dialoog aan te gaan met anderen, zou dit isolement kunnen worden doorbroken.

Peter Blok

Hans den Hartog Jager
Vrijheid
De vijftig recente Nederlands kernkunstwerken zoals tentoongesteld in museum de Fundatie

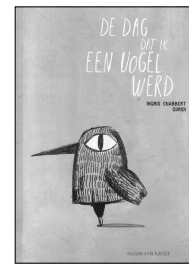
Het leven heeft geen zin maar ik wel. Biografie van Patrick van den Hanenberg over de veels te vroeg overleden Boris Vian van de Nederlandse liedjeszangers Maarten van Roozendaal

Amsterdam 744
Jos Houweling Geinig
plaatjesboek (collages) over Amsterdam

David Bohm. Over dialoog. Helder denken en communiceren

Ton Vink

De dag dat ik een vogel werd Ingrid Chabart
Een jongetje wordt verliefd op een meisje dat alleen in vogeltjes lijkt geïnteresseerd. Hoe krijgt hij haar aandacht?

Shūsaku Endō
Het meisje dat ik achterliet.

Tommy Orange
Er is geen daar daar
Wanhopige geschiedenis van een groep 'native Americans' die een leven in de stad pogen op te bouwen.

lijnrecht tegenover de sociaal geëngageerde en maatschappij kritische oeuvre van Edouard Louis of het psychoanalytisch georiënteerde werk van Cixous. De politieke en culturele situatie van het huidige Frankrijk kunt u na het lezen en raadplegen van de door Dijkgraaf uitgekozen schrijvers feilloos aanvoelen, begrijpen, interpreteren.

Maar ik raad u ook aan een andere literaire reis te maken en wel met schrijver, stylist en notoire drinker **Pierre Michon**.

In zijn bundel **Koningslichamen** reist u in prachtige taal door de vijf korte, compacte schrijversportretten van Samuel Beckett, Gustave Flaubert, Mohammed ibn Mankli, William Faulkner en het gedicht, van Victor Hugo de Slapende Boaz.

U wordt gewiegd en vertroeteld door de bewondering van Michon voor zijn auteurs.

Evenals zijn collega Pierre Bergounioux (ook uitgegeven door van Oorschot) blijft Michon ver verwijderd van de aristocratische, bourgeois of stedelijke milieus..

Zijn decor is de provincie, het platteland. Hij illustreert en signaleert in bloemrijke taal hoe de tijd zijn werk doet. Daar waar de gele hesjes « revolutie » leeft, broeit en bloeit en de gemeenschap nog trekken vertoont van een centralistische klassenmaatschappij waarin de termen elite en volk bijna de zelfde lading hebben als enkele eeuwen geleden. (Rousseau, Robespierre) : *Als je je als uitschot behandeld voelt , ga je je als uitschot gedragen.*

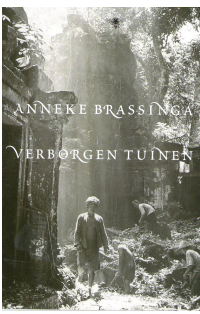
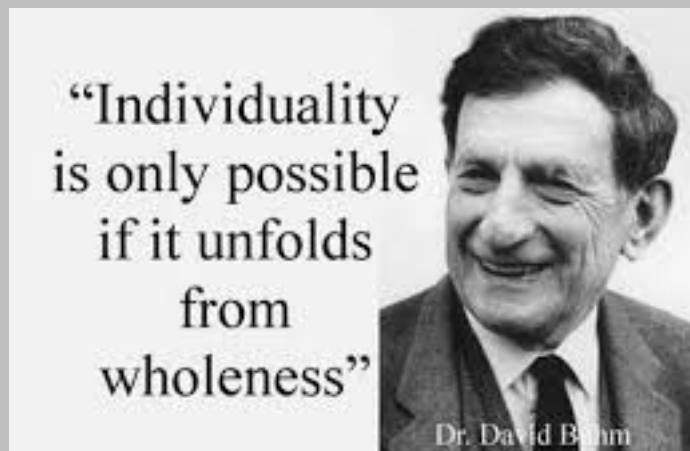
Bon voyage.

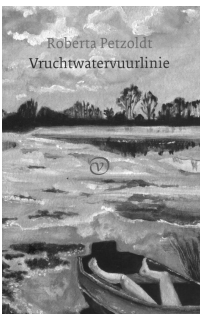
Tijdens de aflevering van Zomergasten met Marleen Stikker vorig jaar (https://www.vpro.nl/speel~WO_VPRO_13071751~marleen-stikker-over-david-bohm~.htm), werd een filmpje vertoond over de natuurkundige David Bohm. Volgens Bohm gaat er iets mis met de manier waarop mensen met elkaar in gesprek gaan of beter gezegd, denken dat ze dat doen. Veel gesprekken tussen mensen verlopen vruchteloos omdat ze zich heel defensief gedragen en slechts hun eigen standpunten, in allerlei variaties, herhalen. De populaire debatvorm leidt zelden tot een dialoog.

David Bohm schrijft dit toe aan het feit dat de hersenen van de mens zich, sinds de tijd van de jager/verzamelaars, maar ten dele hebben aangepast aan de omstandigheden van de periode die hier op volgt. Met de komst van de landbouw werd ook het abstracte denken steeds belangrijker. Het oudere gedeelte van de hersenen, waar onder

andere onze emoties zijn opgeslagen, vertonen de meer dierlijke, primitieve reacties zoals wegrennen, vechten of stil blijven staan. Omdat het gedeelte van de hersenen dat het complexe en abstracte denken mogelijk maakt zich relatief snel heeft ontwikkeld, is er geen evenwichtige relatie ontstaan tussen beide gedeeltes van de

Anneke Brassinga
Verborgene tuinen
Poëtische zoektocht naar het verloren geluk.

Roberta Petzoldt
Vruchtwaterlijn
Debuutbundel, die volgens de uitgever kan worden gezien als een oorlog tussen donsveertjes.

Bootvluchtelingen en bejaardenhuizen

Frans Schouten

*De tijden kunnen gerust terug
hun uren gaan en zon en maan
hun banen terug door dag en nacht*

Bovenstaande regels vormen een keervers uit *Dolen en dromen*, een gedicht van Ida Gerhardt waarin zij een visioen verwoordt: – *En tegelijk was ik volkomen uit de tijd getild: gisteren, morgen of vandaag – och kom!* Het drieregelige vers is een citaat dat Gerhardt, als tolk van een cyclische werkelijkheid, heeft ‘geleend’ uit het gedicht *Wachtende* van Gerrit Achterberg.

Over zo’n ommeegang door verleden en heden schrijft ook Simon Carmiggelt in een *Kronkel* uit *Het Parool* van 20 April 1979. Hij ontmoet een oude dame bij een bushalte. Carmiggelt was een goed luisteraar met een scherp waarnemingsvermogen. De dame klaagt over twee zaken die de actualiteiten van destijds en thans in elkaar doen overvloeien. Het schimpen van de mensen op de bejaardentehuizen, “kippenhokken”, wekt de verontwaardiging van deze mevrouw. De dankbare bewoonster van een bejaardentehuis vindt het verblijf er een heerlijke luxe. In haar jeugd moest je je grootouders in huis nemen. Het was een verre van wenselijke toestand. *“Met vage ogen keek ze in het verleden”*. Het is zo’n onopvallend zinnetje waaraan je een groot schrijver herkent. Voorts denkt ze aan de televisiereportages over bootvluchtelingen in wrakke bootjes, met al die kinderen erbij. Het is na te zien in oude krantenleggers. Het betrof de ramp van de Vietnamese bootvluchtelingen, even hartverscheurend als thans de beelden en verhalen over de slachtoffers uit Syrië en andere landen in het Nabije Oosten en Noord Afrika.

Reageerden we destijds net zo paniekerig en hardvochtig op de komst van ontheemde stakkerds naar ons land? De verzorgingstehuizen voor mensen die zichzelf niet kunnen redden en bejaardentehuizen die door de participatiemaatschappij zijn wegbezuinigd, mogen ze alsjeblieft weer terugkomen? Anders gezegd: hoeveel is het ons waard om een beschaafd land te zijn?

LUXE

Toen de bijeenkomst afgelopen was vroeg ik aan de portier, een jolige shagjesdraaier, die me goed leek voor vijf Belgenmoppen: “Is er een bushalte in de buurt? Ik moet terug naar het centrum.” “Hoe ben je dan hier gekomen – vliegen?” vroeg hij. “Nee, met een taxi. Maar ik wil terug met de bus.” “Helemaal aan het eind van deze laan – dan ga je het hoekje om” zei hij. “Niet dood, bedoel ik. Gewóón het hoekje.” Ik liep er heen, langs hoge nieuwbouw, die mooi in het groen stond. De sfeer was fris, maar had niets van doen met het Mokum van tante Leen. Bij de bushalte zat, onder een eigentijds afdakje, een oude juffrouw op de plank. Ze zei: “Dag meneer.” Ze was nog iemand van een generatie die medemensen groet. “Dag mevrouw”, antwoordde ik en ging naast haar zitten. Na een tijdje riep ze opeens geërgerd: “Hè, ik ben toch zo kwaad, hè.” “Op wie, mevrouw?”, vroeg ik. “Eigenlijk op de radio”, zei ze. “Ik heb ‘m altijd aan staan, want vaak is het gezellig. Een muzikje of er vertelt eens iemand iets leuks, waar je om lachen kunt. Da’s gezond, nietwaar, lachen. Maar nou was er een man en die zong een liedje. Een liedje over ons.” “Over de vrouwen,” begreep ik. “Nee, over ouwe mensen”, riep ze. “En daar ben ik toch zó kwaad om geworden in m’n eentje. Want wat zong die man nou? Hij zong dat de oude mensen tegenwoordig worden opgeborgen in konijnhokken. En daar bedoelde hij dan de bejaardentehuizen mee. Nou, ik woon helemaal niet in een konijnhok, meneer. Ik woon dáár.” Ze wees. Achter het groen stond een hoog, modern gebouw. “O, is dat een bejaardentehuis?”, vroeg ik. “Ja, en wat een mooi bejaardentehuis ook. We hebben er alles wat ons hartje begeert, hoor. En gezellig is het er ook. Een konijnhok! Hoe komt die kerel er op. En niet alleen die kerel, hoor. Het was een hele uitzending en er waren ook vrouwen aan het woord, u weet wel, van die jonge vrouwen die zo slordig praten. Die waren ook tegen de bejaardentehuizen en die zeiden dat ‘t beter was als je in je famielje bleef. Nou, daar is helemaal niks van waar, meneer. Ik heb ‘t toch zelf meegemaakt, vroeger, toen ik nog jong was. Met m’n opoe. De moeder van m’n vader. Die

woonde bij ons in huis. Ze moest wel, de stakker. De konijnhokken waren er nog niet. ‘t Arme mens. Altijd ruzie met mijn moeder. Die was niet slecht hoor, mijn moeder, maar opvliegend van natuur. En het moest allemaal zo gauw gaan van m’n moeder. Dat kon opoe niet bijbenen en dan kreeg ze er van langs. Ze zei nooit wat terug. Ik vroeg eens aan haar: “Waarom praat u toch niet eens flink van u af?” En toen zei ze: “Dat kan niet kind, ik ben oud en ik eet hier genadebrood”. Zo’n ouderwets woord – dat hoor je niet meer. Maar ik heb het altijd onthouden.”

Met vage ogen keek ze in het verleden. “Eén keer”, zei ze, “Ze was met mijn moeder de tafel aan het dekken en toen gleed er iets uit haar hand. Niet eens kapot, hoor. Maar m’n moeder was kribbig en die schreeuwde meteen: “Hè, verdomme, kun je niet eens iets in je poten houden?” Mijn opoe liep opeens de kamer uit. Even later kwam ze terug met d’r jas aan en d’r hoedje op. Ze zei: “Ik ga weg, verdomme kan ik overal krijgen”. Mijn moeder riep: “En waar ga je dan naar toe?” Mijn opoe zei: “Dat weet ik niet.” En toen begon ze te huilen. Mijn moeder ging naar haar toe en gaf haar een zoen. Ach, ze was de kwaadste niet, maar opvliegend, hè?” Ze zweeg. Ik zag het tafereel wel voor me. Het kwam me bekend voor, want wij hadden ook mijn grootmoeder in huis. Die zei, als er weer ruzie was, alleen: “Ach ja, ouwe mensen worden lastig”. En dan glimlachte ze op een geheimzinnige manier. “Konijnhokken”, riep de juffrouw weer, ‘t Is gewoon luxe wat ik heb. Weet u wanneer ik dat vooral zo voel?” “Nee mevrouw”. “Als ik in het bad zit”, zei ze, “daar houd ik van, ziet u, een lekker warm bad. En weet u waar ik dan aan denken moet? Aan de televisie. Aan het nieuws, bedoel ik. Als je die mensen ziet, hè, die vluchtelingen in verre landen op de wegen. Of op zee, in van die bootjes. Met al die kinderen erbij. Dan denk ik: “wat heb ik toch een luxe” En dan doe ik er nog een beetje warm bij. Vindt u dat slecht?” “Nee mevrouw”, zei ik.

Kronkel